

Rob Buiten

De kanoet

*De veranderende wereld
door de ogen van een
trekvoegel*

Fotografie | Jan van de Kam

Noordboek Natuur

Deze uitgave is mede tot stand gekomen
dankzij ondersteuning van **BirdEyes**

BIRDEYES

© 2023 Rob Buiten| uitgeverij Noordboek
Fotografie: Jan van de Kam

Omslagontwerp: Sam Gobin
Boekverzorging: Sam Gobin
Druk: Printsupport4U
Omslagbeeld: Jan van de Kam
Foto's: Jan van de Kam, behalve: p. 11, 14 Rob Buiten,
p. 45 Berry Stokvis, p. 88 Job ten Horn, p. 90 Jan van Gils,
p. 108, 111 privécollectie familie Brasser, p. 129 Benjamin Gnep,
p. 160 Tim Oortwijn.

ISBN 978 94 6471 082 3
NUR 435

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op
enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234,
8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl
www.robbuiten.nl
www.birdeyes.org

INHOUD

Voorwoord • Zondagskinderen	7
Inleiding • De kanoet: konijn, kanarie en thermometer	9
Koning Knoet en de zes kanoeten	15
Trek	23
De genen van de verschillende kanoeten	31
Sporen rond Griend	35
Wat wil de kanoet?	39
Pin-up	43
Het karakter van de kanoet	47
Zesde zintuig	51
Proefkonijn	55
Sneeuwschoenen in de tropen	59
Het raadsel van de Banc	63
Giftig genoeg	67
Zoute wereld	71
Beter één vogel in de hand	75
Beter geen vogel in de hand	81
Nerd-birds	85
Een uit een dozijn	89
Pietje Precies	93
De Deltavariant	97
Waterbed	101
Bij de tijd	105
Huiskanoet	109
Kanoeten kneden	113
Kanoeten en het klimaat	117
Grenzen aan de groei	125
Go with the snow	131
Mannentekort	135
Ruimtegebrek	141
Vogeltrek verbindt de wereld	145
Powerfood	151
Haaienvinnen hinderen kanoeten	155
Tegenwind	159
Epiloog • Vogelogen op de werkelijkheid	163

Voorwoord • Zondagskinderen

Steltlopermenssen... Ik zit er nu al 45 jaar tussen en deze zwerm is en blijft een van de vriendelijkste binnen de arena van het vogelonderzoek. Zou het de aard van de vogels weerspiegelen dat steltloperonderzoekers zo weinig hiërarchisch zijn en op samenwerking zijn ingesteld?

Kanoeten zijn in ieder geval héél goed in samenwerken. Dat wil niet zeggen dat het altijd lieverdjes zijn, want op de toendra heb ik ze zien vechten alsof hun leven ervan afhing. En als ze de kans krijgen, op het wad van de Banc d'Arguin, waar het voedsel van nature heel geclusterd voorkomt, of op een experimenteel wadplaatje op het NIOZ waar we lekkere schelpjes in verdedigbare groepjes in het zand verstopten, dan worden kanoeten zelfs uitgesproken territoriaal.

Een heerlijke mensenwereld om in te werken, is het volgen van kanoeten over de aardbol. Het is een opwindende manier om de kanoetenwereld een beetje te leren kennen. Meestal paste me dat helemaal, omdat de biotoopkeuze van kanoeten ook de mijne is. Maar steeds vaker werd het ook confronterend, omdat ik geen kanoeten-plekken meer ken die niet, direct of indirect, door mensenhand worden bedreigd.

En tijdens al dat werk met fijne collega's die vaak vrienden werden, is daar ook al heel lang Jan van de Kam. Niet zomaar een fotograaf, maar iemand die volgens mij nóg meer van kanoeten houdt dan ik. Dat we ons daarbij ook mochten verheugen in de regelmatige belangstelling van Rob Buiten, wetenschapsjournalist met de fijnst mogelijke pen, maakt het beeld compleet dat wij als wadvogelonderzoekers simpelweg zondagskinderen zijn.

En het werd nóg mooier, want Jan en Rob maakten samen dit fantastische boek. Ik kan alleen maar hopen dat burgers, beleidsmakers en zelfs natuurbeschermers de schoonheid van de kanoetenwereld en de kennis die in dit boek is verzameld ter harte nemen. Niet eens zozeer de kennis van de wetenschappers, maar vooral de kennis van de kanoeten.

Theunis Piersma, *wetenschappelijk directeur van BirdEyes*, www.birdeyes.org

Inleiding • De kanoet: konijn, kanarie en thermometer

Bij nieuwe maan is de nacht in het West-Afrikaanse 'waddengebied' Banc d'Arguin donkerder dan donker. De dichtstbijzijnde grote steden liggen hemelsbreed respectievelijk 250 en 200 kilometer ver weg, dus zelfs als deze steden al lichtvervuiling veroorzaken, zie je daar niets van in dit natuurgebied. Het enige licht dat je ziet, komt van de Melkweg, de extreem dichte band van sterren die zich hier van horizon tot horizon uitstrekt. Als zelfs een band van miljoenen speldenprikjes in de lucht zoveel licht lijkt te geven, dan weet je dat je ver gekomen bent.

De Banc d'Arguin is een Nationaal Park voor de kust van het West-Afrikaanse land Mauritanië. Het ligt tussen de twee grootste steden van het land: de hoofdstad Nouakchott in het zuiden, halverwege de Atlantische kust van Mauritanië, en de havenstad Nouadhibou in het uiterste noorden, vlakbij de grens met het door Marokko geclaimde land West-Sahara. Je kunt de Banc alleen per *fourwheeldrive* bereiken. Over het strand, of met een reis van anderhalf uur vanaf de doorgaande *route national*, dwars door een stuk Sahara zonder wegen of paden, laat staan wegbewijzing.

Zo'n aardedonkere nacht lijkt ideaal om kanoeten te vangen op een wadplaat bij de Banc d'Arguin. Zoals onze Waddenzee in de winter een thuis biedt aan een goede honderdduizend kanoeten uit Canada, zo zit ook de Banc 's winters vol met tweehonderdduizend kanoeten uit Siberië. In de loop van de herfst zijn ze via de Waddenzee naar het zuiden gevlogen, om de winter door te brengen tussen de zeegrasvelden en de miljoenen schelpdieren op het Afrikaanse wad. En sinds de eeuwwisseling worden ze, iedere winter weer, gevolgd door Nederlandse biologen die de vogels willen begrijpen.

Voor je een kanoet fysiek kan onderzoeken, een ringetje kan geven, of een minuscuul zendertje om kan binden, zal je hem moeten vangen. Dat doen

biologen met een zogeheten mistnet: een paar hoge tentpalen met daartussen enkele tientallen meters net, dat zo dun en fijnmazig is, dat je het nauwelijks ziet staan. Een pikdonkere nacht zonder maanlicht is daarbij een onmisbare hulp.

Des te bewonderenswaardiger is het overigens dat de vele jakhalzen, ook wel 'goudwolven' van de Banc genoemd, de vogelnetten van de Nederlandse biologen wél weten te vinden. Razend irritant is het ook, maar wel bewonderenswaardig. De onderzoekers hebben die jakhalzen waarschijnlijk voor een deel 'te danken' aan buitenlandse collega-biologen. Jaren terug hadden die in deze omgeving ook netten opgezet om vogels te vangen voor onderzoek. Helaas sloegen ze de gps-coördinaten van hun net niet goed op, dus toen ze 's nachts terug wilden komen om de vogels uit de netten te halen, konden ze in het pikkedonker de juiste plek niet meer terugvinden. De jakhalzen hadden de vogels in de netten in de loop van de nacht wél gehoord en geroken. Sindsdien hebben de roofdieren geleerd dat 'mensen-die-overdag-netten-opzetten' betekent dat er met een beetje geluk 's nachts een makkelijke hap te halen is. Er zit dus maar een ding op voor de onderzoekers: zodra de netten 'open' worden gezet, moeten aan weerszijden bewakers zitten om de jakhalzen weg te jagen als die te opdringerig worden.

Het net staat vanavond over de volle breedte van een wadgeul, die met het opkomende tij langzaam aan het vollopen is met water uit de Noord-Atlantische Oceaan. De trage golf van oceaankwater trekt een 'golf van vogels' mee. Op de grens van het opkomende water prikken ze in de bodem naar voedsel dat op de grens van land en water, tussen nat en droog, het best te bereiken is. Het water komt geruisloos, de vogels hoor je met z'n allen duidelijk kwebbelend oprukken richting het net.

Wanneer het gebabbel uit duizenden kanoetenkeeltjes het net heeft bereikt, zetten zes biologen hun koplampen op, het licht op rood. Als ze nu te veel gewoon licht zouden gebruiken, raken de vogels in paniek. Dan komt de groep vogels morgen geheid niet meer terug naar deze geul. De biologen willen nog een paar nachten proberen vogels te vangen, dus gaan ze zo onopvallend mogelijk te werk. Zonder te praten lopen ze langs het net en halen er enkele tientallen kanoeten uit, een stuk of wat bonte strandlopers, één krombekstrandloper en enkele rosse grutto's. Als alle vogels voorzichtig in grote blauwe kratten zijn gezet, schuiven ze de netten langs de palen weer dicht tot een dikke bundel nylon, zodat er geen vogels meer in verstrikt kunnen raken terwijl er niemand in de buurt is. In de laadbak van een pick-up gaat het hele gezelschap terug naar het onderzoeksstation, een paar kilometer verderop. De eerste

Overdag wordt een mistnet klaargezet om 's nachts vogels te kunnen vangen.

honderden meters houdt de auto ook de koplampen uit, alles om de rust rond de vangplek te bewaren.

Het grootste deel van de verdere nacht is een geoliede machine van biologen bezig met het meten en wegen van de vogels. Allemaal krijgen ze een metalen ringetje van het Vogeltrekstation om één poot. De kanoeten, en ook de rosse grutto's en drieteenstrandlopers die in het net zaten, krijgen ook nog een unieke combinatie van gekleurde ringetjes en één hardplastic vlaggetje aan hun poten. Dat maakt ze vanaf nu met een verrekijker of een telescoop op afstand individueel herkenbaar. Een select groepje kanoeten en rosse grutto's wordt fit genoeg bevonden om ook een vederlicht zendertje mee te krijgen. Van de kanoeten wordt met behulp van een echosonde – zo'n apparaat dat normaal door dierenartsen wordt gebruikt om bijvoorbeeld te zien of een dier drachtig is – de grootte van de spiermaag gemeten.

De volgende ochtend worden de vogels bij daglicht weer losgelaten. Een enkeling die niet direct spontaan wegvliegt, wordt nog enkele dagen liefdevol verzorgd in het

veldlaboratorium. Een heel enkele keer veroorzaakt de stress van het vangen namelijk kramp in de spieren van de vogels. Op een maaltje van gepelde en kleingesneden schelpdieren krijgen die de kans om weer aan te sterken, om dan alsnog de vrijheid terug te krijgen.

De kanoet heeft een lange geschiedenis in de biologie. Door het vele onderzoek met ringen en zenders is de vogel een model geworden, een proefkonijn haast. De soort is representatief voor heel veel andere trekvogels die pendelen tussen het Arctisch gebied en Afrika, met de Waddenzee als cruciale tussenstop. Het waren ook kanoetenonderzoekers die in de jaren negentig alarm sloegen over de impact van de intensieve schelpdiervisserij in de Waddenzee. Na enkele extreem efficiënte visochten van schelpdiervissers, met grote 'stofzuigers' aan boord, voor de kust van het onbewoonde Waddeneilandje Griend, rond de eeuwwisseling, zagen de onderzoekers 'hun' vogels lange tijd niet meer terug. De kanoet werd daarmee niet alleen een proefkonijn, maar ook de spreekwoordelijke kanarie in de kolenmijn. Waar mensen de omgeving aantasten, trekt de kanoet als eerste aan de bel.

Gevangen, geringde en gezenderde kanoeten worden de volgende ochtend weer vrijgelaten.

Volgens de nieuwste inzichten blijkt de kanoet behalve konijn en kanarie ook een thermometer. Het klimaat verandert wereldwijd, maar nergens gaat dat zo snel als in het Arctisch broedgebied van de kanoet. Doordat de sneeuw steeds vroeger in het seizoen smelt, komen de insecten waar de vogels hun jongen mee moeten voeren ook steeds vroeger uit de Siberische bodem omhoog. Daardoor wordt de timing voor de trekvogels steeds lastiger. Het lijkt er zelfs op dat steeds meer jonge vogels met een groeiachterstand het broedgebied verlaten. De kanoet krimpt letterlijk door het veranderende klimaat!

Over al deze kanten van de kanoet gaat dit boek. Het is geschreven op de bagagedrager van gepassioneerde biologen die deze vogel tot hun studieobject hebben gemaakt. Een aantal keren heb ik de expedities naar West-Afrika zelf mogen meemaken, de geur van de Mauritaanse wadden mogen opsnuiven en de kanoeten daar zien scharrelen tussen de voor ons vertrouwde rosse grutto's en bonte strandlopers, naast exotische pelikanen en flamingo's. Ik bezocht ook Griend, een van de bases voor het Nederlandse kanoetenonderzoek. Ik 'wadliep' mee met vogeltellers naar Engelmanplaat, een van de meest verlaten stukjes Nederland die je te voet kunt bereiken, waar met grote regelmaat amateurs – in de letterlijke betekenis van 'gepassioneerde liefhebbers' – alle wad- en watervogels turven die daar komen schuilen voor het hoge water.

Naast een bescheiden verslag van mijn omzwervingen in het kanoetenonderzoek, is dit boek boven alles een weerslag van de meest actuele kennis over de kanoeten van tientallen onderzoekers, van wie de meesten hun werk deden 'onder de vleugels' van trekvoegecoloog en professor Theunis Piersma. Zonder hem zou dit boek er ook zeker niet zijn gekomen.

